

“UN VEAC DE SINGURĂTATE”...AND COUNTING

A SOLITUDE CENTURY... AND COUNTING

Ileana Lucia SELEJAN

Institute of Fine Arts, New York University

1E 78th Street, 10075 New York NY

ileana_sel@yahoo.com

Abstract

Romanian cultural expansions into the West and the rest of the world have represented complex and pressing issues throughout the twentieth and now the twenty-first century. Points of connection have been made both by immigrant and by “travelling” cultural actors, the diverse explorers of a world of expanding borders and identities. Where do these people belong and how is their work to be understood? These are just part of the questions behind this short and subjective incursion into the “outside”.

Key words: *culture, art, traveller, exile, exterior, communication*

Cuvinte cheie: *cultură, artă, graniță, călător, exil, exterior, comunicare.*

Paul Celan, Emil Cioran, Nina Cassian, Aglaja Veteranyi, Eugen Ionesco, Paul Neagu, Panait Istrati, Daniel Spoerri, Matei Visniec, Calin Dan, Herta Müller, Victor Brauner, Mircea Eliade, Constantin Brancusi, Gabriela Melinescu, Tristan Tzara, Marcel Iancu, Judit Anghel, Matei Calinescu, Virgil Tanase, Mircea Cantor, Victor Man, Andrei Codrescu... lista continuă să crească și printr-un exercitiu mental o puteți extinde chiar dumneavoastră. În afara faptului că o asemenea lista nu reușește nici de departe să adune toate personalitățile culturale române (sau de proveniență română) care au trait și traiesc în strainatate, mai are și neajunsul de a fi extrem de nedreaptă față de toți cei care nu au trăit sau trăiesc în strainate dar au reușit să se faca auziți și să își creeze un nume acolo.

Dicționarul Explicativ on-line al Limbii Române explică însemnătatea cuvântului *graniță*: “Limita care desparte două state; frontieră, hotar, limită teritorială. – *Peste* (sau *dincolo de*) *graniță* în străinătate.” Cuvântul e sinonim cu limită și margine. M-am lovit aici de o graniță verbală în momentul în care am încercat să încep să scriu despre intelectuali români în Europa. Cum să definesc limitele unei asemenea “existențe”? Ce înseamnă în fine intelectuali români “plecați” în străinătate? Se referă această construcție verbală la cei care s-au născut în România și mai apoi au emigrat? La cei care au plecat de nevoie? La cei care au plecat voit? La cei care au plecat pentru a se întoarce mai apoi? Și cum rămâne cu nomazii, cu trubadurii, cu cei care pleacă de acasă fără să mai știe unde e într-adevăr acasă? Cum este să locuiești între lumi, între aici și acolo, într-o perpetuă călătorie? Poate că majoritatea celor enumerați mai sus, se regăsesc undeva între granițe, nu sunt nici români nici străini, străini în țara lor și străini în străinătate, acasă acolo acasă aici, cu un picior pe un mal și unul pe celălalt. Și totuși poate că majoritatea se definesc, se înțeleg a fi români, oriunde ar fi, sau vice-versa poate se definesc a fi ceea ce au devenit între timp, ceea ce au descoperit a fi între timp. Dar la aceste întrebări intime nu pot răspunde decât ei.

Unul dintre răspunsuri îl dă Matei Visniec:

Je suis l'homme qui vit entre deux cultures, deux sensibilités, je suis l'homme qui a ses racines en Roumanie et ses ailes en France[1].

Secolul douazeci a reprezentat pentru România un secol al migrațiilor intelectuale, mai ales înspre vest, fie vestul aceasta Europa, fie America sau Canada. Secolul douăzeci și unu se pare că ține pasul. În România de azi se pleacă la studii, uneori se mai și "rămâne", se pleacă pentru servicii, pentru o viață mai satisfăcătoare profesional și financiar, pentru simpla experiență de a vedea și cum e altundeva, pentru cunoaștere și auto-cunoaștere, pentru că se poate pleca, și trist, mai ales în ceea ce ține de cultură, de multe ori se pleacă pentru că trebuie.

Migrațiile acestea se pot vedea foarte bine în artă, unde dorința de a aduce arta modernă românească la un nivel European este resimțită încă de la sfârșitul secolului nouăsprezece, de către artiști precum Nicolae Grigorescu (care a studiat și lucrat la Paris, Barbizon și în Bretania), Ștefan Luchian (care a studiat și lucrat la Paris și la München), Theodor Pallady (Dresda și Paris) și Constantin Brâncuși (Viena, Paris), cel din urmă devenind mai apoi inițiatorul, dacă rolul său se poate aduna în cateva cuvinte, sculpturii moderne Europene. Legătura mediilor artistice din România cu avangarda Europeană se pastrează și la început de secol douăzeci când Tristan Tzara și Marcel Iancu pleacă în Elveția unde în jurul lui 1916, în interiorul unui Cabaret Voltaire din Zürich, participa la "invenția" unui nou limbaj artistic: Dada. De asemenea Victor Brauner va fi mai apoi unul din membrii mișcării suprarealiste.

Mare parte din aceste legături au fost rupte odată cu cel de-al doilea război mondial iar unele au fost continuate în "străinătate" sau într-un "underground" prelungit până după 1989. Sigur că perioada aceasta istorică este mult prea lungă și complexă pentru a putea fi adunată aici în doar câteva idei. Ceea ce vreau să subliniez aici, este că un contact cultural real este interminabil în timp. Nu poate avea o finalitate, fiind o idee, un concept fluent bazat pe comunicare inter-umană. Atâta timp când va exista un motiv de a comunica, va exista și o cale. În secolul douăzeci, legătura aceasta dintre România și Europa, dar și restul lumii, s-a bazat mai mult pe legături stabilite între artiști, scriitori, filozofi, intelectuali, decât între instituții sau unități administrativ-teritoriale. Virgil Tanase, într-un interviu din 2004 [2], vorbește despre diferența dintre creație și discursul asupra acesteia, care inevitabil o încadrează în anumite tipare care sunt neapărat general valabile: "În ceea ce mă privește, sper că sunt mai interesant prin romanele mele, publicate și la Paris, sau prin spectacolele pe care le fac și aici, decât prin adresa din buletinul de identitate."

Aș vrea să revin la ideea graniței și a limitelor. Devine deja clar că în lumea culturii, a artei, a literaturii, nu vorbim doar despre limite politice, cu toate că de multe ori acestea sunt fatale. Mai există multe alte limite de trecut. În cazul României de azi există limita unui anonimat cultural, greu de scuturat, care a durat câteva decenii. Și aici se vede într-adevăr și se știe când Dan Perjovschi expune la Tate Modern sau la MoMA, când Silviu Purcărete sau Dan Puric își joacă spectacolele prin străinătate, când Maia Morgenstern sau Marcel Iureș joacă la Hollywood sau când Cristian Mungiu câștigă Palme d'Or la Cannes. Devine din ce în ce mai clar, cel puțin pentru mine, că în 2000 și, granițele devin din ce în ce mai transparente.

Există mai multe feluri de a fi în alte locuri. Sunt cei care pleacă pentru o vreme și cei care nu se mai întorc. Sunt cei plecați definitiv și cei care revin, poate doar la bătrânețe. Dacă ar fi să analizăm care este însemnătatea gestului și pornirii de a pleca nu am ajunge nicăieri. Motivele sunt din nou, prea multe și poate prea personale pentru fiecare din cei risipiți. Poate mai importantă este experiența în sine și ce presupune viața "acolo", ce înseamnă plecarea, ce înseamnă adaptarea, schimbul de idei, sentimente, imagini; ce înseamnă să lași ceva din tine în urmă și să te scufunzi în altceva, într-o înșelătoare anonimitate? Să imprastii ceea ce ești ca loc, ca geografie în toate colțurile lumii...Dar instrăinarea nu ține doar de loc. Există diferite singurătăți. Răsfoind jurnalul lui Eliade din Paris, mi-a atras atenția o anume zi, 4 ianuarie 1953, și următorul fragment:

Tout est reste là-bas: ma jeunesse, mon passé, la famille, les amis. Tout ce que j'ai fait ou pas fait, les papiers de mon adolescence, les manuscrits, les lettres de tant d'amis qui ne sont plus,

mes livres, les dossiers avec mes premiers articles du temps du lycée ou de l'Université, absolument tout. Ici, en « Occident », je ne suis qu'un fragment [3].

Pentru Eliade definiția a ceea ce e acasă vine dintr-o lipsă, dintr-un dor, din ceea ce a rămas altundeva, exilul reprezentând aici forma extremă a plecării. Să fie oare singurătea un simptom al imposibilității adaptării totale? E singurătea ultima redută a încăpătânării de a rămâne la fel, de a nu pierde nimic din ceea ce a fost și continuă să fie, dar altundeva? Sabin Danita scrie în *Dilema Veche* din 16 martie 2006:

Există singurătăți asumate, fortuite, impuse, singurătăți morbide, singurătăți "collective", singurătăți creatoare, singurătăți fără miză, goale ca niște bidoane de tablă, există singurătăți cu sens și singurătăți vulgare. Toate par să aibă, la capătul lor, un numitor comun: calvarul de a rămâne cu tine însuși, spaima odioasă că, în final, nu te-ai mai putea suporta [4].

Cultura este nu doar legată de cei care o susțin (desi sigur fără acești actori s-ar prăbuși). Ea devine o structură în sine, undeva deasupra activității creative a fiecăruia. Devine o rețea care inevitabil, în momentul în care este transportată într-un alt spațiu social, politic, geografic, istoric, ideologic, economic, estetic, etc., va fi înțeleasă doar parțial, fragmentar și de aici sentimentul singurătății chiar și în cultură. În același timp singurătatea aceasta conține în sine și un sens al libertății deci al posibilităților, al creației, al comunicării.

Pentru Emil (sau cum este "botezat" în literatura străină *Emile*) Cioran, plecarea este o formă a libertății, a nevoii de a fi, de a trai. Plecarea e o experiență de viață. Contrar așteptărilor mele, în Cioran am gasit optimismul plecării și înstrăinării. Următorul pasaj provine dintr-un interviu mai recent cu Gabriel Liiceanu:

La liberté a été ma seule religion dans la vie, l'indépendance, et, en premier lieu, de ne pas dépendre d'une carrière. J'ai compris très tôt que la vie n'a de sens que si on parvient a y faire ce que l'ont veut. Tout le problème consistait pour moi à sauvegarder ma liberté. J'aurais tout raté si j'avais accepté de travailler dans un bureau pour gagner ma vie. À Paris, j'ai connu toutes sortes de ratés, des types très bien par ailleurs, très doués, mais a qui le bureau fut fatal. Le Paris d'avant-guerre était la ville idéale pour les rates ; les Roumains, en particulier, y étaient célèbres de ce point de vue [5].

Extensia aceasta a independenței nelimitate de granițe politice, devine cu atât mai acută în România de după 1945. Libertatea se va regăsi altundeva. Desigur și acolo înșelătoare, dar totuși, măcar posibilă.

Artiști, scriitori, dramaturgi, actori, filozofi, regizori, critici, definiți în massmedia: "Romanian-born", româno-francezi, româno-germani, româno-maghiari, maghiaro-români și de orice altă naționalitate mixtă trăiesc în paginile publicațiilor sau pe pagini de internet. Și până la urmă naționalitatea lor, în sensul strict al cuvântului, contează prea puțin pentru ceea ce înseamnă ei de fapt: ei sunt niște punți de legătură și niște dovezi (munca lor cred dovedește asta) ale faptului că indiferent de limba pe care o vorbim și indiferent de locul din care plecăm, comunicarea este posibilă oriunde, bineînțeles cu bunăvoință. Edward Wadie Said, el însuși un exilat/emigrant de origine Palestiniană, scrie despre exilați, refugiați, expatriați, emigranți, despre multiplele variante de înstrăinare într-un veac al înstrăinării generalizate.

The exile knows, that in a secular and contingent world, homes are always provisional. Borders and barriers, which enclose us within the safety of familiar territory, can also become prisons, and are often defended beyond reason or necessity. Exiles cross borders, break barriers of thought and experience [6].

Concluzii

Vorbind din experiența mea personală, un schimb de țară este nu doar o experiență unică este și o experiență necesară. Poate că prin massmedia lumea întreaga ne este mult mai aproape și totuși când ajungem să calcăm alte locuri, să le respirăm aerul, să le întâlnim oamenii, să începem să le cunoaștem, abia atunci începem să înțelegem cât de înșelătoare pot să fie aparențele cât de

subiective ne pot fi părerile. Și cât de ciudat poate fi să încerci să scrii din perspectiva de acasă, realizând că nu ești acasă și în plus că nici nu vei putea vreodată să te întorci la punctul din care ai plecat, la o tabula rasa culturală, să fii din nou cine ai fost înainte să pleci.

“Exilul românesc? La ce vă referiți? La acei “mari exilați” care au stat o viață la Paris și n-au publicat un rând (decât în editurile confidențiale ale exilului) rămânând cu singurul titlu de glorie al “înstrăinatului”, pe care îl perpetuează ca pe sfintele moaște pentru că n-au nici un alt motiv de imaanare? Sau la cine? La noi cei care, deși locuim la Paris, suntem azi prezenți în viața literară românească? Dumitru Țepeneag despre care nu știu câtă lume din România azi are habar că își petrece o buna parte din timp la Paris unde scrie în românește cărți pe care ar putea la fel de bine să le scrie în franceză, și pe care le publică mai întâi în Franța și apoi în România sau invers? Eu însumi, funcționar al statului român? Cine mai știe azi că Nicolae Breban a stat o vreme aici? Ce importanță are, față de valoarea cărților pe care le citiți, faptul ca ele au fost scrise înspre Montparnasse? În ceea ce mă privește, sper că sunt mai interesant prin romanele mele, publicate și la Paris, sau prin spectacolele pe care le fac și aici, decât prin adresa din buletinul de identitate.”

Bibliografie

1. <http://www.theatre-contemporain.net/biographies/Matei-Visniec/>
2. Tanase, V., *Scriitori romani in exil*. <http://cornel.nistea.com/scrieri/interviuri/scriitori-romani-in-exil.htm>
3. Eliade, M., *Fragments d'un journal*, Ed. Salliman, Paris, 1973 p.199
4. Danita, Sabin. *Apologiile singuratatii*.
<http://www.dilemaveche.ro/index.php?nr=111&cmd=articol&id=875>
5. Liiceanu, G., *Les Continents de l'insomnie*, Ed. Michaln, Paris, 1995, p.105
6. Said, E. W., *Reflections on exile and other essays*, Harvard University Sress, 2008, p.185
7. Cabanne, P., *Brancusi*, Paris, Editions Terrail/Edigroup, 2006
8. Danita, S., *Apologiile singuratatii*
<http://www.dilemaveche.ro/index.php?nr=111&cmd=articol&id=875>
9. Eliade, M., *Fragments d'un journal*, Luc Badesco (trad.) (Gallimard, Paris 1973)
10. Jaudeau, S., *Cioran ou le dernier homme* (Paris: Librairie Jose Corti, 1990)
11. Liiceanu, G., *Itinéraires d'une vie: E. M. Cioran et Les continents de l'insomnie* (Paris: Editions Michalon, 1995)
12. Nistea, C., *Scriitori romani in exil*. <http://cornel.nistea.com/scrieri/interviuri/scriitori-romani-in-exil.htm>
13. Said, E., *Reflections on Exile and other Essays* (Cambridge, Harvard Univ. Press, 2000)
14. Scott, A.O., *Romanian Cinema Rising*. New York Times,
http://www.nytimes.com/interactive/2008/01/18/magazine/20080120_ROMANIAN_FEATURE.html
15. Visniec, M., <http://www.theatre-contemporain.net/biographies/Matei-Visniec/>